

WITOLD MANDRYSZ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0888-3808>

PARTYCYPACJA MIESZKAŃCÓW W PROCESIE PLANOWANIA PROGRAMÓW REWITALIZACJI – PRZYKŁAD MIASTA WOJKOWICE

ABSTRAKT

Wprowadzając założenia partycypacji społecznej do praktyki realizacji projektów rewitalizacyjnych, zakładamy, że przez dialog, nawet jeżeli czasami bywa trudny, można doprowadzić do kompromisu i porozumienia, a ostatecznie do współpracy w realizacji danego projektu. Artykuł stanowi próbę przedstawienia praktycznego zastosowania idei dialogu i partycypacji społecznej, której teoretyczny kontekst został opisany w pierwszej części tekstu, w procesie opracowywania i wdrażania Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Wojkowice, co zostało zreferowane w drugiej jego części.

Dialog obywatelski można uznać za mniej lub bardziej zinstytucjonalizowaną formę prowadzenia szeroko pojętych konsultacji społecznych w aspekcie planowania, rozwiązywania i podejmowania decyzji w zakresie społecznie ważnych kwestii w danej grupie społecznej. Anna Olech i Tomasz Kaźmierczak (2011) zaproponowali cztery modele partycypacji publicznej. Podstawą ich wyodrębnienia i różnicowania jest poziom i zakres posiadanego wpływu na proces podejmowania decyzji przez różnych partnerów społecznych.

Przedstawione rozważania odnoszą się do doświadczeń i obserwacji zebranych w czasie realizacji projektu pt. Wojkowickie Laboratorium Rewitalizacji Społecznej, realizowanego w ramach projektu pn. Śląskie programy rewitalizacji – wsparcie dla gmin, finansowanego w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014–2020. W prace nad opracowaniem zapisów Lokalnego Programu Rewitalizacji, zwłaszcza w odniesieniu do zagadnień społecznych tego dokumentu, zaangażowany był zespół Studium Pracy Socjalnej Instytutu Socjologii UŚ.

Odwołując się do modeli partycypacji realizowanych w działaniach rewitalizacyjnych, referowanych przez Krzysztofa Skalskiego, można stwierdzić, że działania podejmowane w trakcie opracowywania Lokalnego Programu Rewitalizacji w Mieście Wojkowice bliskie są modelowi o najwyższym stopniu partycypacji. Inną kwestią natomiast jest to, czy na etapie implementa-

cji tego programu idea szerokiej partycypacji społecznej zostanie zachowana w praktyce.

Słowa kluczowe: partycypacja społeczna, rewitalizacja, dialog, konsultacje

WPROWADZENIE

Podstawowym elementem w nowoczesnym sposobie sprawowania władzy jest interaktywne współzrządzenie, czyli gotowość władzy administracyjnej na różnych jej poziomach do podejmowania decyzji politycznych, które swą legitymizację uzyskały w procesie konsultacji społecznych. Konsultacje takie przyjmują formę dialogu z reprezentantami społeczeństwa obywatelskiego czy z głównymi aktorami tegoż społeczeństwa i będą określane mianem dialogu obywatelskiego. Dopuszczenie przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego, a czasem i samych obywateli, do procesu podejmowania decyzji w sprawach publicznych pozwala im na zdobycie większej wiedzy na temat sposobu i treści podejmowanych decyzji, a z drugiej – większego wpływu na ich realizację, a pośrednio może prowadzić do częściowego „przyjęcia odpowiedzialności” za podjęte regulacje, jak również za skutki, jakie wystąpią w wyniku ich wprowadzenia.

Wprowadzając założenia partycypacji społecznej do praktyki realizacji projektów rewitalizacyjnych, zakładamy, że przez dialog, nawet jeżeli czasami bywa trudny, można doprowadzić do kompromisu i porozumienia, a ostatecznie do współpracy w realizacji danego projektu. Artykuł stanowi próbę przedstawienia zastosowania idei dialogu i partycypacji społecznej, której teoretyczny kontekst został opisany w pierwszej części tekstu, w praktyce opracowywania i wdrażania Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Wojkowice, co zostało zreferowane w drugiej jego części.

DIALOG I PARTYCYPACJA W PROJEKTACH REWITALIZACJI

Koncepcja demokracji partycypacyjnej uznaje, iż ludzie, obywatele, członkowie wspólnoty politycznej są zdolni do prezentowania swoich racji i argumentów wspierających te racje w procesie kształtowania publicznie doniosłych decyzji. Oznacza to gotowość aparatu państwowego do dzielenia się władzą, do rezygnacji z arogancji, jaką czasami niesie ze sobą prawo-

mocność wspierana mechanizmami demokracji reprezentatywnej (Frieske, 2005, s. 13). Koncepcja ta zakłada sprawowanie władzy przez poszukiwanie – w odniesieniu do najważniejszych kwestii społeczno-politycznych – szeroko pojętego konsensu społecznego, który jest osiągany w ramach wielostronnych konsultacji władzy z partnerami społecznymi. Aktualne jest tu również założenie, iż administracja rządowa dzieli się swymi kompetencjami z szeroko pojętym społeczeństwem obywatelskim, reprezentowanym przez różnego rodzaju organizacje pozarządowe.

Dialog obywatelski to forma kontaktu między władzą na różnych jej poziomach a organizacjami trzeciego sektora reprezentującymi grupy obywateli (czasem, zwłaszcza na poziomie mikro i mezo struktur społecznych, takich jak: kwartały ulic, dzielnice i miasta, z indywidualnymi obywatelami), polegająca na wzajemnym przekazywaniu sobie opinii, poglądów, informacji czy ustaleń dotyczących celów, instrumentów i strategii wdrażania polityki publicznej, czy też reakcji na tę politykę (White Paper of European Governance, 2001; Jessop, 2000; Hausner, Marody, 2001). Dialog obywatelski będzie więc mniej lub bardziej zinstytucjonalizowaną formą prowadzenia szeroko pojętych konsultacji społecznych w aspekcie planowania, rozwiązywania i podejmowania decyzji w zakresie społecznie ważnych kwestii w danej grupie społecznej.

Traktowanie dialogu obywatelskiego jako jednego z mechanizmów partycypacji obywatelskiej (Frieske, 2005; Długosz, Wygnański, 2005) wskazuje, iż jest on postrzegany jako środek wywierania wpływu, nacisku przez aktorów społecznych na władzę. Zatem celem partycypacji obywatelskiej jest wzmocnienie pozycji obywatela wobec biurokratycznych instytucji państwowych, co umożliwi wejście mu w rolę partnera, a nie – jak do tej pory – klienta. Zmusza to również wspomniane instytucje do zmiany stylu komunikacji z przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego i grupami obywateli.

Anna Olech i Tomasz Kaźmierczak (2011, s. 102–108), traktując partycypację jako formę relacji w zakresie współdziałania obywateli, mieszkańców określonych gmin czy konsumentów usług publicznych, z jednej strony, a przedstawicielami władzy lokalnej czy instytucji publicznych świadczących różnego rodzaju usługi publiczne – z drugiej, w procesie sta-

nowienia i realizacji lokalnych polityk odnoszących się do rozwiązywania problemów i zaspokajania potrzeb społecznych, na podstawie przeglądu literatury zaproponowali cztery modele partycypacji publicznej. Podstawą ich wyodrębnienia i różnicowania jest poziom i zakres wpływu na sposób podejmowania określonych decyzji.

Model asymetryczny sprowadza się do sytuacji, w której władze lokalne i podległe im instytucje posiadają dominujący, a w zasadzie jedyny wpływ na podejmowane decyzje polityczne, o których informują obywatele, mieszkańcy, nie oczekując, a nawet nie umożliwiając im jakiegokolwiek informacji zwrotnej. W mniej radykalnej wersji tego modelu instytucje publiczne wraz z informacją o podjętych decyzjach uzasadniają powody ich podjęcia.

Model opiniodawczo-konsultacyjny, choć nadal zakłada dominację władzy w zakresie możliwości wpływania na decyzje polityczne, dopuszcza możliwość artykułowania przez mieszkańców opinii i uwag. W zależności od otwartości decydentów uwagi i opinie mieszkańców bądź są jedynie zbierane (gdzie ukrytym celem takich działań może być np. spełnianie „obowiązku konsultacyjnego”), ale stopień ich wykorzystania do modyfikacji podejmowanych decyzji zależy od „widzi mi się” władzy, bądź – w wersji bliższej idei konsultacji społecznych – zbieranie opinii wynika z intencji władzy, która celowo chce poznać opinie mieszkańców, choć nie obliguje jej to do korzystania z wyników tychże konsultacji w procesie modyfikowania decyzji.

Model symetryczny jako najbardziej zbliżony do założeń deliberacji sprowadza się do sytuacji, w której władze publiczne przed podjęciem decyzji politycznej inicjują działania, zmierzające do włączenia mieszkańców w proces planowania konkretnych rozstrzygnięć. Model ten zakłada zachowanie równowagi sił w zakresie wpływania na decyzje polityczne, przy czym należy założyć, że zachowanie tej równowagi wymaga głównie dobrej woli i proaktywnych działań ze strony władz w celu aktywizowania członków społeczności lokalnej do podjęcia roli partnera w procesie decyzyjnym.

Model delegowania (do podejmowania decyzji) podobnie jak dwa pierwsze modele zakłada brak równowagi w możliwości wpływania na określone decyzje i rozstrzygnięcia relacji: władza–społeczność lokalna. Przy czym w tym wypadku władza sama podejmuje decyzję o częściowym przekazaniu swoich kompetencji członkom społeczności, określając pro-

cedury pozwalające na wspólnotowe/zbiorowe podjęcie wiążących decyzji (a czasem również realizacji działań) w jasno określonym zakresie. Rola władzy sprowadzona jest do zapewnienia legalności i adekwatności podjętych decyzji do ram i porządku prawnego.

Konsensualny/partycypacyjny sposób podejmowania decyzji został uznany przez Radę Europy w 1977 r. za pożądaną drogę przygotowywania programów rewitalizacyjnych. Pozwala ona w tych programach zawrzeć działania, które będą optymalne pod względem zaspokojenia szerokich potrzeb społecznych.

Aby osiągnąć odpowiedni potencjał partycypacyjny po stronie mieszkańców i ich zaangażowania w proces planowania, a następnie realizacji programów rewitalizacyjnych zasadne wydaje się planowanie i realizowanie tych działań na podstawie metodyki organizowania społeczności lokalnej (szerzej: Rothman, Tropman, 1987; Twelvetrees, 2002; Wódz, Kowalczyk, 2014), która w dużej mierze opiera się na partycypacyjnych sposobach podejmowania decyzji i korzysta z nich, co pozwala budować klimat współpracy i zaufania, jak również kształtuje społeczno-polityczne kompetencje aktorów społecznych rozwijające zaangażowanie i praktyki demokratyczne na poziomie lokalnym.

W ten sposób definiowane Organizowanie Społeczności Lokalnej, w tym działania rewitalizacyjne, będą procesem, w którym członkowie społeczności lokalnej mają możliwość (są zachęceni do) szczegółowego określania i hierarchizowania podstawowych problemów społeczności i wynikających z nich celów, identyfikowania i uruchomienia zasobów do realizacji wyznaczonych celów przez współpracę i możliwie najszersze zaangażowanie członków tejże społeczności. Zatem, określenie problemów i potrzeb danej społeczności powinno się opierać nie na decyzji administracyjnej czy sugestii specjalistów z zakresu planowania społecznego, ale płynąć z autentycznego określenia potrzeb i zdefiniowania problemów przez mieszkańców tej społeczności. Z powyższego wynika, iż podstawowym działaniem w celu określenia tych potrzeb będzie rzetelna diagnoza problemów społecznych opierająca się nie tylko na analizie dokumentów, ale również na szerokich konsultacjach społecznych. Ta sama zasada tyczyła się będzie określenia i zhierarchizowania celów i działań wynikających z tych celów. Zwraca się również uwagę na po-

trzebę współpracy między wszystkimi siłami społecznymi w rozwiązywaniu danego problemu, aby przez wspólnie wypracowane pomysły i podejmowane działania można skutecznie rozwiązywać wspólne problemy. W ten również sposób tworzy się i wdraża mechanizmy, swoiste algorytmy, przeciwdziałania problemom społecznym i rozwiązywania problemów, które mogą się pojawić w przyszłości, a tym samym prowadzi się do usamodzielnienia społeczności w jej dalszym funkcjonowaniu, rozwoju i umiejętności radzenia sobie z trudnymi sytuacjami, opierając się na własnych zasobach.

Odwołując się do praktycznego przykładu opracowania Programu Rewitalizacji Społecznej w Mieście Wojkowie, jak i deklaracji płynących od władz lokalnych i przedstawicieli lokalnych instytucji publicznych w odniesieniu do sposobu późniejszej praktycznej implementacji tegoż Programu, podejmowane działania były (bądź mają być) najbliższe tym z wyżej omówionych modeli, które zakładały wyższy stopień partycypacji. Teza ta będzie argumentowana w kolejnej części artykułu.

PRAKTYCZNY WYMIAR PARTYCYPACJI. Z DOŚWIADCZEŃ PROGRAMU REWITALIZACJI MIASTA WOJKOWICE

Przedstawione poniżej rozważania odnoszą się do doświadczeń i obserwacji zebranych w czasie wykonywania projektu pt. Wojkowickie Laboratorium Rewitalizacji Społecznej, realizowanego w ramach projektu pn. Śląskie programy rewitalizacji – wsparcie dla gmin, finansowanego w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014–2020, Osi Priorytetowej 3 beneficjentów funduszy europejskich, Działania 3.1 Skuteczni beneficjenci.

Prace nad opracowaniem zapisów Lokalnego Programu Rewitalizacji, zwłaszcza w odniesieniu do zagadnień społecznych tego dokumentu, były poprzedzone opracowaniem pogłębionych badań diagnostycznych, realizowanych przez zespół Studium Pracy Socjalnej¹⁾ Instytutu Socjologii w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Działania badawcze rozpoczęto

¹⁾ W skład zespołu badawczego, kierowanego przez prof. zw. dr hab. Kazimierę Wódz, weszli: dr Sabina Pawlas-Czyż, dr Ewa Leśniak-Berek, dr Witold Mandrysz, mgr Barbara Słania i mgr Maciej Klimek (pełniący jednocześnie rolę koordynatora działań projektowych w Urzędzie Miasta Wojkowie).

od opracowania diagnozy społecznej gminy Wojkowice, opartej na badaniu źródeł zastanych (*desk research*), na podstawie których określono najbardziej problematyczne kwestie społeczne. Zwrócono w nich również uwagę na potencjalne zasoby społeczne miasta (szerzej Leśniak-Berek, Pawlas-Czyż, 2017, s. 158–194). Wspomniane badania pozwoliły również określić te przestrzenie miasta, które charakteryzują się najgorszą sytuacją społeczno-ekonomiczną na poziomie całego miasta. Konfrontując te dane z informacjami dotyczącymi charakterystyki geograficzno-architektonicznej miasta, wskazujące największe problemy dotyczące degradacji tkanki mieszkaniowej, kumulacji obszarów przemysłowych i innych obszarów zdegradowanych pod względem architektonicznym bądź ekologicznym, opracowanymi przez zespół (kierujący przygotowaniem Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Wojkowice na lata 2017–2023) dr hab. Elżbiety Zuzańskiej-Zyśko i dr. hab. Sławomira Sitka z Katedry Geografii Ekonomicznej Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, wskazano obszary, które w wyniku multiplikacji wielu negatywnych czynników były postrzegane jako priorytetowe w zakresie podjęcia działań rewitalizacyjnych.

POGŁĘBIONA DIAGNOZA SPOŁECZNA – DIAGNOZA PARTYCYPACYJNA

Zgodnie z opisanymi w pierwszej części niniejszego opracowania założeniami włączania mieszkańców w proces podejmowania decyzji, których efekty bezpośrednio będą ich dotyczyły, i ułatwiania im partycypacji w tworzeniu programu rewitalizacji już na etapie jego planowania podjęto decyzję o przeprowadzeniu w wyznaczonych obszarach zdegradowanych społecznie Miasta Wojkowice (obszaru ulicy Morcinka wraz z ulicami przyległymi i ulicy Sucharskiego) pogłębionych badań diagnostycznych o charakterze jakościowym²⁾. Celem badania było określenie: stosunku mieszkańców do zamieszkiwanej przestrzeni i innych mieszkańców; poziomu zadowolenia

²⁾ Badania terenowe na zlecenie Urzędu Miasta w Wojkowicach realizował dwuosobowy zespół badaczy terenowych ze Studium Pracy Socjalnej Instytutu Socjologii WNS UŚ – Barbara Słania i Witold Mandrysz.

i jego braku z zamieszkiwania w określonych dzielnicach wraz z określeniem powodów; norm i wartości podzielanych przez członków tych społeczności; więzi społecznych, potencjalnych konfliktów i innych relacji występujących pomiędzy mieszkańcami; percepcji natężenia problemów społecznych na terenie ww. okolic i sposobu ich definiowania przez samych mieszkańców; wstępnej hierarchizacji problemów i potrzeb mieszkańców; nakreślenie mapy potencjalnych zasobów.

Podstawowymi metodami badawczymi był pogłębiony wywiad swobodny – indywidualny oraz zogniskowany wywiad grupowy, tzw. fokus, a także półstandaryzowany wywiad indywidualny z lokalnymi ekspertami i tzw. uprzywilejowanymi obserwatorami. Respondenci do wywiadów eksperckich byli dobierani na zasadzie doboru celowego, natomiast respondenci, biorąc udział w indywidualnych wywiadach swobodnych, byli dobierani metodą kuli śniegowej, tj. przez wskazanie lub sugestię poprzednich rozmówców. Wywiady te zostały uzupełnione konsultacjami społecznymi, przeprowadzonymi w przestrzeni publicznej. Zespół badawczy w trakcie realizacji badań podkreślał, że nie reprezentuje Urzędu Miasta w Wojkowicach, lecz jedynie działa na jego zlecenie, chcąc poznać opinie mieszkańców, przy zachowaniu maksymalnej bezstronności.

Zrealizowano kilkanaście wywiadów z ekspertami społecznymi reprezentującymi lokalne instytucje (burmistrz, radni miejscy i przedstawiciele urzędu miasta, pracownicy OPS, MOK, świetlicy środowiskowej), przedstawicielami organizacji pozarządowych działających na terenie miasta i z osobami o unikalnej wiedzy na temat danych społeczności (tzw. uprzywilejowani obserwatorzy), a także z samymi mieszkańcami. Wywiady z przedstawicielami instytucji publicznych pozwoliły zrozumieć sposób postrzegania badanych przestrzeni i jej mieszkańców z punktu widzenia relacji instytucjonalnych, percepcji ich sytuacji życiowej, wzorów zachowań, norm, wartości i zaangażowania społecznego z perspektywy osób odpowiedzialnych za planowanie i realizację lokalnych polityk społecznych, kulturalnych czy edukacyjnych. Wywiady te pozwoliły również wyciągnąć wnioski dotyczące sposobu rozumienia tego, jak respondenci rozumieją rewitalizację i potencjalne kierunki realizacji działań rewitalizacyjnych w określonych przestrzeniach oraz rolę, jaką przypisują w tym

procesie mieszkańcom tych przestrzeni. Wywiady z tzw. uprzywilejowanymi obserwatorami (a jednocześnie mieszkańcami tych obszarów) pozwoliły na wstępną charakterystykę mieszkańców badanych przestrzeni w odniesieniu do wyznawanych przez nich wartości i podzielanych norm, wzorów zachowań i podstaw ich kształtowania oraz utrwalania się, relacji społecznych w ramach danych społeczności i w stosunku do innych mieszkańców i instytucji itp. Indywidualne wywiady swobodne z mieszkańcami badanych dzielnic pozwoliły na uszczegółowienie charakterystyki mieszkańców, ich potrzeb i sposobu definiowania problemów społecznych, które ich dotyczą, pozwoliły również określić poziom więzi społecznych, kapitału społecznego i potencjału współpracy – gotowości i ograniczeń w zakresie podejmowania wspólnych działań na rzecz rozwiązywania problemów dotyczących członków społeczności i realizacji wspólnych potrzeb.

Przeprowadzono także dwa zogniskowane wywiady grupowe z mieszkankami i mieszkańcami ulicy Sucharskiego, które odbyły się w świetlicy środowiskowej dla dzieci i młodzieży. Z jednej strony, taka lokalizacja ułatwiała potencjalnym uczestnikom możliwość udziału w badaniu, co miało niebagatelne znaczenie, biorąc pod uwagę peryferyjną lokalizację osiedla. Z drugiej strony, miejsce i pracownicy świetlicy cieszą się akceptacją społeczności i nie są bezpośrednio kojarzeni ani z władzami miejskimi, ani z instytucjonalną pomocą społeczną, co – jak się później okazało – mogłoby mieć znaczenie w kontekście chęci uczestnictwa w badaniu.

Uczestniczkami pierwszego z wywiadów były matki dzieci uczęszczających na zajęcia do świetlicy i choć w rekrutację uczestników były zaangażowane pracownice świetlicy, to frekwencja na spotkaniu, mimo wcześniejszych deklaracji potencjalnych uczestników, była stosunkowo niska. Drugi z tzw. fokusów był adresowany do mieszkańców i mieszkanek ul. Sucharskiego, niezwiązanych bezpośrednio z działalnością świetlicy środowiskowej. W rekrutacji osób uczestniczących w wywiadzie pomogła osoba zaangażowana w działania na rzecz społeczności lokalnej (nieformalna lokalna liderka i radna miejska). W spotkaniu uczestniczyło kilkanaście osób, zdecydowanie dominowały te w wieku przedemerytalnym i emerytalnym. Na podstawie analizy dyskusji i obserwacji, realizowanych w czasie obu zo-

gniskowanych wywiadów grupowych, można było nie tylko uszczegółwić wcześniej zebrane w wywiadach indywidualnych dane, ale jednocześnie dokonać pewnej generalizacji sposobu definiowania podstawowych problemów i potrzeb mieszkańców tej społeczności oraz dokładniejszej i bardziej szczegółowej ich hierarchizacji. Jednym z wyników analizy dyskusji grupowych było zdiagnozowanie rysującego się konfliktu interesów różnych grup mieszkańców, który – choć poboczny w kontekście problemów społecznych tej społeczności – może mieć duże znaczenie w kontekście możliwości osiągnięcia klimatu współpracy w celu rozwiązania tychże problemów. Konflikt ten – który mógłby być określony jako konflikt generacyjny, ale w jakimś kontekście osadzony również w zróżnicowaniu w stratyfikacji społecznej – pojawia się w narracjach młodszego pokolenia rodziców (głównie matek) dzieci uczęszczających do świetlicy środowiskowej, bardzo często utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych i korzystających z różnych form wsparcia instytucji pomocowych, a mieszkańcami reprezentującymi starsze pokolenie mieszkańców, o stabilnych, choć zróżnicowanych dochodach wynikających z pobierania świadczeń emerytalnych (wypracowanych w czasie niegdyśszego zatrudnienia głównie w cementowni czy kopalni), przywiązanych do etosu pracy i negatywnie oceniających niezarobkowe źródła utrzymania.

W drugiej z badanych społeczności (z przestrzeni ulicy Morcinka), mimo podejmowanych prób, nie doszło do zorganizowania zogniskowanych wywiadów grupowych z mieszkańcami; pośrednio może to również świadczyć o poziomie integracji społecznej mieszkańców tej części miasta, jak i gotowości jej mieszkańców do podejmowania działań partycypacyjnych. Wniosek taki można wyciągnąć, opierając się na tym, że w tej przestrzeni również działa filia świetlicy środowiskowej, która w poprzednim przypadku jako rozpoznawalna i ogólnie akceptowana społecznie instytucja stała się miejscem spotkań badawczych. W zaistniałej sytuacji zdecydowano o przeprowadzeniu konsultacji w przestrzeni miejskiej. Zespół badawczy zorganizował stoisko informacyjne w miejscu, które można by określić centralnym punktem przestrzeni, gdzie przecinają się główne szlaki komunikacyjne osób mieszkających w okolicy, w niedalekiej odległości od przystanku autobusowego, dyskontu spożywczego oraz mniejszego sklepu spożywczego

(którego otoczenie i aranżacja przestrzeni sprzyja, jak wynika z obserwacji terenowej, nawiązywaniu krótkich rozmów i wymianie grzecznościowych zwrotów, a ponadto niektórym konsumentom daje możliwość spożycia zakupionego alkoholu) i lokalnej restauracji, kiedyś pełniącej funkcję miejskiego domu kultury. Stoisko informacyjne składało się ze stolika z wyłożonymi schematycznymi mapami i zdjęciami satelitarnymi okolicy oraz z kilku krzeseł dla rozmówców. Większość osób podchodziła z ciekawości sama lub zagajona przez badaczy, część dołączała namówiona przez rozmawiających z badaczami znajomych czy sąsiadów. W trakcie kilku godzin obecności zespołu badawczego przeprowadzono rozmowy z kilkudziesięcioma osobami. W zdecydowanej większości były to osoby w wieku poprodukcyjnym, choć zdarzały się również osoby młodsze, w tym kilkoro dzieci i nastolatków w wieku szkolnym.

W trakcie rozmów z mieszkańcami w przestrzeni miejskiej, z przyczyn technicznych nie pozwalających na pogłębioną dyskusję, ale sprzyjających wielu krótkim wypowiedziom różnych respondentów, udało się również określić grupę podstawowych potrzeb i problemów, które były najczęściej artykułowane przez mieszkańców, określić ich hierarchię, deklarowany potencjał współpracy i zagrożenia, z jakimi wspólna realizacja działań może się spotkać. Na podstawie wyników tej procedury badawczej można było wyciągnąć pewne wnioski w zakresie zdystansowanego stosunku mieszkańców do władz lokalnych i nierzadko negatywnego ich stosunku do instytucji Ośrodka Pomocy Społecznej.

Tak realizowane działania badawcze pozwoliły określić punkt widzenia przedstawicieli mieszkańców (gdyż badania w swych założeniach nie miały charakteru reprezentatywnego, a analiza ich wyników zgodnie z założeniami miała przyjąć charakter jakościowy). Należy podkreślić, że choć wyniki tak realizowanej diagnozy w jakimś stopniu odpowiadają wcześniej opracowanym danym ilościowym, to sposób definiowania tych problemów przez mieszkańców często bywa różny, sposób akcentowania ich uciążliwości nie zawsze wprost koresponduje ze zobiektywizowanymi danymi statystycznymi. Pojawiło się też wiele kwestii i problemów, które nie są obecne w materiałach zastanych. Prócz zebrania materiału badawczego, który został poddany analizie i ostatecznie pozwolił na opra-

cowanie konkretnych wyników (szerzej Mandrysz, Słania, 2017), przeprowadzone procedury stanowiły również element informacyjny dotyczący przygotowywania prac nad Lokalnym Programem Rewitalizacyjnym i pośrednio miały zachęcać mieszkańców do włączenia się w dalsze etapy jego realizacji. Tym samym działania te można by uznać za pierwszy etap partycypacji mieszkańców w procesie planowania założeń do późniejszych działań rewitalizacyjnych.

WARSZTATY

Na etapie wstępnego określenia obszarów, które miały zostać poddane rewitalizacji, i po przeprowadzeniu działań diagnostycznych w przestrzeniach, które zostały określone jako szczególnie zdegradowane społecznie, podjęto działania warsztatowe z różnymi kategoriami tzw. interesariuszy (przedstawicielami: instytucji publicznych, lokalnych przedsiębiorców i organizacji biznesowych, organizacji pozarządowych, mieszkańcami itd.).

Celem warsztatów była, z jednej strony, prezentacja wytypowanych do działań rewitalizacyjnych obszarów wraz z wyjaśnieniem przesłanek uzasadniających tenże wybór, przekazanie podstawowych informacji dotyczących metodologii działań rewitalizacyjnych i roli partnerów społecznych w tym procesie. Z drugiej strony, na podstawie wcześniej uzyskanych informacji osoby uczestniczące w warsztatach miały wspólnie wypracować wstępne propozycje działań, które mogłyby zostać włączone do zintegrowanych i kompleksowych projektów do rewitalizacji omawianych obszarów problemowych miasta Wojkowie.

Działania warsztatowe, realizowane przez zespół badaczy wcześniej zaangażowany w badania terenowe, rozpoczęto od zorganizowania spotkań skierowanych do przedstawicieli wydziałów Urzędu Miejskiego i jednostek organizacyjnych, w tym pracowników Ośrodka Pomocy Społecznej w Wojkowicach. Oprócz wcześniej określonych celów, w przypadku realizacji działań warsztatowych z przedstawicielami instytucji publicznych chodziło również o zwrócenie ich szczególnej uwagi na znaczenie partycypacji mieszkańców w procesie rewitalizacji i potrzeby podejmowania działań aktywizujących w tym zakresie właśnie przedstawicieli instytucji publicz-

nych, którzy w planowaniu, a później wdrażaniu działań rewitalizacyjnych będą w bezpośrednim kontakcie z mieszkańcami.

Kolejnym etapem działań warsztatowych była realizacja warsztatów skierowanych do różnych grup mieszkańców³⁾. Do warsztatów zaproszono przedstawicieli organizacji pozarządowych działających w Mieście Wojkowie, a w związku ze strukturą sektora w mieście były to głównie organizacje senioralne. Kolejne dwa warsztaty skierowano do młodszego pokolenia Wojkowiczian i zrealizowano je z uczniami gimnazjum i uczniami szkół ponadgimnazjalnych. Warsztaty te, oprócz wcześniej zdefiniowanego celu ogólnego, stanowiły okazje do upowszechnienia informacji o pracach nad programem rewitalizacji wśród mieszkańców, zachęcania do ich aktywnego włączania się w ten proces, a także do omówienia zasad zgłaszania projektów rewitalizacyjnych do aktualizowanego dokumentu; projekty te stanowiły kolejny element partycypacji mieszkańców w tworzeniu Lokalnego Programu Rewitalizacji.

SPOTKANIA I DYŻURY INFORMACYJNE

Pracownicy Urzędu Miasta zaangażowani w opracowanie i promocje działań związanych z przygotowaniem Lokalnego Programu Rewitalizacji zorganizowali w obszarach miasta, wskazanych do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi, spotkania z mieszkańcami oraz z potencjalnymi beneficjentami działań rewitalizacyjnych, podczas których przedstawiono stan prac nad Programem. W czasie tych spotkań dyskutowano wstępne założenia Programu i planowanych działań, zbierano sugestie i opinie mieszkańców, informowano o możliwościach i procedurach zgłaszania konkretnych uwag, a także omawiano zasady zgłaszania konkretnych projektów rewitalizacyjnych i możliwości uzyskania wsparcia ze środków Unii Europejskiej, dystrybuowanych w ramach i zgodnie z założeniami Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Śląskiego na lata 2014–2020.

³⁾ Do realizacji warsztatów były zaangażowane osoby realizujące wcześniej badania terenowe w obszarach określonych jako zdegradowane pod względem społecznym – Barbara Slania i Witold Mandrysz, a także Łukasz Kacperski z Fundacji Napraw Sobie Miasto.

Dodatkowe spotkania zorganizowano z przedstawicielami przedsiębiorstw oraz spółdzielni mieszkaniowych. Ich celem stało się wypracowanie kompleksowego i spójnego zestawu przedsięwzięć, które z kolei będą sprzyjać planowaniu nowych komplementarnych działań, realizowanych bardzo często we współpracy między poszczególnymi podmiotami. Na podstawie przedstawionych przez przedsiębiorstwa i spółdzielnie planów, związanych z ubieganiem się o środki zewnętrzne na finansowanie przedsięwzięć, oceniono możliwość włączenia ich do Lokalnego Programu Rewitalizacji.

Stan prac nad kompleksowym stworzeniem Lokalnego Programu Rewitalizacji Wojkovic wraz z prezentacją zasięgu obszarów miasta wskazanych do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi przedstawiono również na forum Rady Miasta podczas posiedzenia Komisji Edukacji Bezpieczeństwa i Spraw Społecznych. Celem tej informacji, oprócz zapoznania radnych z podejmowanymi działaniami, była również prośba o upowszechnienie wiedzy na temat podejmowanych działań wśród mieszkańców w okręgach wyborczych poszczególnych radnych, jak i w innych grupach społeczno-zawodowych, z którymi radni pozostają w kontakcie. Działania te miały również sprzyjać budowaniu klimatu partycypacji i pobudzaniu do aktywnego udziału w procesie konsultacyjnym.

Inną formą działań konsultacyjnych były popołudniowe dyżury informacyjne organizowane w Urzędzie Miejskim. Przedsiębiorcy, spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe, organizacje pozarządowe oraz pozostali beneficjenci, wskazani w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Śląskiego na lata 2014–2020, planujący przygotowanie projektów rewitalizacji, na realizację których zamierzali ubiegać się o środki UE, mogli skonsultować planowane przedsięwzięcia ze specjalistami do spraw Funduszy Europejskich, dyżurującymi w ramach Mobilnego Punktu Informacyjnego.

FISZKI PROJEKTOWE/REWITALIZACYJNE

Kolejną formą partycypacji mieszkańców w tworzeniu Lokalnego Programu Rewitalizacji była możliwość przygotowania propozycji projektów do realizacji według formularza „fiszki projektowej”. Informacja o możliwości wypełniania fiszek była opublikowana w Biuletynie Informacji Publicznej

gminy Wojkowice, a także rozsyłana do potencjalnych interesariuszy (organizacji, instytucji itd.) Fiszki można było składać drogą elektroniczną, korespondencyjnie bądź bezpośrednio w Urzędzie Miasta Wojkowice. Po przeprowadzeniu konsultacji z autorami projektów, zostały one zamieszczone w dokumencie w celu umożliwienia ich autorom pozyskania dofinansowania na ich realizację w perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2014–2020. Zgodnie z tą procedurą zostały zgłoszone projekty zarówno indywidualne, jak i opracowywane w ramach partnerstw, których autorzy reprezentowali instytucje publiczne (gminę i jej jednostki organizacyjne, powiat), organizacje pozarządowe, uczelnie wyższe, inwestorów prywatnych oraz osoby pochodzące/realizujące swą działalność zarówno na terenie miasta, jak i poza nim. Wartość proponowanych projektów waha się od 10 000 do 20 000 000 mln złotych. Czas realizacji zawiera się od 2017 r. do 2022 r. (szerzej: Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Wojkowice na lata 2017–2023). Tą formę partycypacji w opracowaniu Lokalnego Programu Rewitalizacji można by uznać za najbliższą omawianemu wcześniej modelowi delegowania, gdyż nie odnosi się on jedynie do przekazywania uwag, opinii, czy nawet udziału w opracowaniu założeń konkretnych działań. W tym przypadku autorzy konkretnych projektów zakładają możliwość aplikowania o środki na realizację tychże działań, a ostatecznie po uzyskaniu takich środków – podjęcie konkretnych działań implementacyjnych. Należy jednak zwrócić uwagę, że aktywne włączenie mieszkańców do działań projektowych było wpisane również w propozycje niektórych projektów autorstwa gminy Wojkowice, jak na przykład projektu stworzenia w obszarze o wysokim poziomie degradacji społecznej Centrum Usług Społecznościowych – usług społecznych na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem oraz wdrażania wsparcia dla rodzin zagrożonych wykluczeniem lub przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze w gminie Wojkowice. Projekt ten zakłada wypracowanie formuły działania Centrum i oferowanych w nim usług w ramach procedury *action research*/uczestniczących badań interwencyjnych (Kemmis, McTaggart, 2014). Zgodnie z procedurami *action research* projekt zakłada powołanie zespołu zadaniowego, złożonego z przedstawicieli instytucji publicznych, organizacji i mieszkańców danej wieloprotymowej społeczności lokalnej, do opracowania formuły działania

Centrum, rodzaju, form i zakresu świadczonych usług społecznych oraz sposobu aranżacji jego przestrzeni. Działanie te mają nie tylko doprowadzić do powstania Centrum opartego na aktywnym udziale mieszkańców, ale również stanowić element ich aktywizacji, budowania klimatu współpracy przez praktyczne doświadczenie, jak również możliwość zbadania poziomu kapitału społecznego, optymalnych sposobów jego aktywizowania oraz potencjalnych zagrożeń dla realizacji wspólnych działań.

ZAKOŃCZENIE

Przyjęcie drogi konsultacji i dialogu w projektach rewitalizacji (czy szerzej – projektach wpisujących się w metodykę organizowania społeczności lokalnej) pozwala dotrzeć do niezbędnej wiedzy dotyczącej potrzeb, sposobu rozumienia problemów przez społeczności lokalne czy określenia i dotarcia do potencjalnych zasobów. To nie jedyny powód, dla którego stosowanie takiego podejścia w relacjach z mieszkańcami zdaje się uzasadnione. Konsultacje społeczne i szerokie włączenie mieszkańców do działań projektowych pozwala zidentyfikować potencjalne konflikty, do jakich na etapie realizacji tych projektów może dochodzić, a tym samym wyprzedzająco skutecznie ich unikać, zanim dojdzie do potrzeby podejmowania działań mediacyjnych czy negocjacyjnych.

Odwołując się do modeli partycypacji, realizowanych w działaniach rewitalizacyjnych referowanych przez Krzysztofa Skalskiego, można stwierdzić, że działania podejmowane w trakcie opracowywania Lokalnego Programu Rewitalizacji w Mieście Wojkowice bliskie są modelowi o najwyższym stopniu partycypacji. Partycypacja w ramach tego modelu jest traktowana jako proces ciągłego włączania mieszkańców we wszystkie etapy planowania i realizacji projektu rewitalizacji. W modelu tym wszyscy partnerzy w pełni rozumieją ideę partycypacji i uznają zasadność jej pełnego stosowania w celu osiągnięcia pozytywnych i pożądaných efektów wynikających z partycypacji obywatelskiej w projektach rewitalizacji. Na wszystkich etapach projektu wszyscy partnerzy mają dostęp do aktualnych i na bieżąco aktualizowanych informacji dotyczących projektu, ale jednocześnie (bezpośrednio bądź pośrednio) mają możliwość wpływania na

kształt projektu. Wpływ ten wynika z faktu, że osoba (organizator, operator, koordynator) bądź zespół osób i instytucji (centrum zarządzające, koordynujące) odpowiedzialnych za wdrażanie projektu włącza mieszkańców i reprezentujące ich interesy, organizacje pozarządowe i innych partnerów w proces diagnozy, opracowywania planów, upowszechniania informacji, poszukiwania partnerów i budowania odpowiedzialnych za realizację poszczególnych działań zespołów, koalicji czy sieci współpracy aż po wdrażanie i ewaluację wyników projektu (por. Skalski, 2004, s. 106–108). Jest oczywiste, że to, co określone jest mianem modelu, w rzeczywistości społecznej nie występuje w czystej wersji, ale, jak się wydaje, podjęte na etapie diagnozy i tworzenia założeń Lokalnego Programu Rewitalizacji w Wojkowicach działania zmierzające do włączenia mieszkańców są zgodne z duchem tego, co zawiera w sobie opisany powyżej model. Inną kwestią natomiast jest to, czy na etapie implementacji tego programu idea szerokiej partycypacji społecznej zostanie zachowana w praktyce.

BIBLIOGRAFIA

- Długosz, D., Wygnański, J. (2005). *Obywatele współdecydują. Przewodnik po partycypacji społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Forum Inicjatyw Pozarządowych.
- Frieske, K.W. (2005). Dialog społeczny i Demokracja. W: D. Zalewski, *Dialog społeczny na poziomie regionalnym – ocena szans rozwoju* (s. 42–48). Warszawa: IPiSS.
- Hausner, J. Marody, M. (2001). *Polski Talk Show: Dialog społeczny a integracja europejska*. Kraków: MSAP AE.
- Jessop, B. (2000). *Governance and Metagovernance: on Reflexivity, Requisite Variety, and Requisite Irony*, <http://www.lancaster.ac.uk/fass/resources/sociology-online-papers/papers/jessop-governance-and-metagovernance.pdf>, dostęp: 18.12.2018.
- Kemmis, S., McTaggart, R. (2014). Uczestniczące badania interwencyjne. Działanie komunikacyjne i sfera publiczna. W: N.K. Denzin, Y.S. Lincoln, *Metody badań jakościowych*, t. 1 (s. 775–831). Warszawa: WN PWN.
- Leśniak-Berek, E., Pawlas-Czyż, S. (2017). Społeczna diagnoza Gminy Wojkowice. W: K. Wódz, M. Klimek, *Wojkowskie Laboratorium Rewitalizacji Społecznej* (s. 158–194). Wojkowice: WW Oficyna Wydawnicza.
- Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Wojkowice na lata 2017–2023 (2017). Wojkowice: Urząd Miasta w Wojkowicach.
- Mandrysz, W., Klimek, M. (2017). Aktywne tworzenie programu rewitalizacji – partycypacja obywatelska, budowanie zaangażowania obywatelskiego,

- animacja społeczna, edukacja i promocja procesu rewitalizacji. W: K. Wódz, M. Klimek, *Wojkowickie Laboratorium Rewitalizacji Społecznej* (s. 218–227). Wojkowie: WW Oficyna Wydawnicza.
- Mandrysz, W., Słania, B. (2017). Pogłębiona diagnoza obszarów zdegradowanych społecznie – okolice ulicy Morcinka i Sucharskiego w percepcji mieszkańców Wojkovic. W: K. Wódz, M. Klimek, *Wojkowickie Laboratorium Rewitalizacji Społecznej* (s. 194–215). Wojkowie: WW Oficyna Wydawnicza.
- Olech, A., Kaźmierczak, T. (2011). Modele partycypacji publicznej. W: A. Olech, *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnoty lokalnej* (s. 100–111). Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Rothman, J., Tropman, J. (1987). Models of community organization and macro practice perspectives: Their mixing and phasing. W: F. Cox, J. Erlich, J. Rothman, E. Tropman, *Strategies of community organization: Macro practice* (s. 3–26). Itasca: F.E. Peacock Publishers.
- Skalski, K. (2004). Szanse i zagrożenia programów rewitalizacyjnych. W: L. Frąckiewicz, *Wykluczenie, rewitalizacja, spójność społeczna* (s. 84–147). Katowice–Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.
- Twelvetrees, A. (2008). *Community work* (4th edition). Houndmills: Palgrave Macmillan.
- White Paper on European Governance (2001). Brussels: European Commission.
- Wódz, K., Kowalczyk, B. (2014). *Organizowanie społeczności. Modele i strategie działania*. Warszawa: CRZL.

PARTICIPATION OF INHABITANTS IN REVITALIZATION PROGRAMMES. FROM DIAGNOSIS TO IMPLEMENTATION – THE CASE OF TOWN WOJKOWICE

ABSTRACT

By introducing the assumptions of social participation into the practice of implementing revitalization projects, we assume that through dialogue, even if sometimes difficult, a compromise and agreement can be reached, which may result in cooperation in the implementation of a given project. The aim of this paper is to present a practical application of the idea of dialogue and social participation, the theoretical context of which was described in the first part of the paper in the process of developing and implementing the Local Revitalization Programme of the City of Wojkowie which was reported in the second part of it.

Civil dialogue can be understood as a more or less institutionalized form of conducting broad social consultations in the aspect of planning, solving and making decisions on socially important issues in a given group or community. Anna Olech and Tomasz Kaźmierczak (2011), proposed four models of public participation. The basis for their separation and differentiation is the level

and scope of their influence on the decision-making process of various social partners.

The presented considerations refer to the experience and observations collected during the project titled Wojkowickie Social Revitalisation Laboratory implemented as part of the project entitled Silesian revitalization programs – support for municipalities, financed under the Operational Programme Technical Assistance 2014–2020. The Social Work Unit of the Institute of Sociology, University of Silesia team was involved in the work on the development of the Local Regeneration Programme, especially in relation to the social issues of this document.

Referring to the models of participation carried out in the revitalization activities referred by Krzysztof Skalski, it can be stated that the activities undertaken in the process of developing the Local Revitalization Programme in the City of Wojkowice are close to the model with the highest degree of participation. Another issue is whether the idea of broad social participation will be maintained in practice at the implementation stage of this program.

Keywords: social participation, revitalization, dialogue, consultations